

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 2005.
YEAR 2005.

Свеска 10
Volume 10

UDK:338.483(497.6 КРУПА НА ВРБАСУ)

Оригинални научни рад
Мр Игор Зекановић

КРУПА НА ВРБАСУ
- туристичко-географски мотиви -

Извод: Град Бањалука, као административни и привредни центар Републике Српске, оскудна је по броју излетишта. Једна од излетничких дестинација је Крупа на Врбасу. Велики број природних и антропогених мотива, повољан саобраћајно-туристички положај, чине основне предуслове и претпоставке за развој туризма овог подручја. Излетничко-рекреативни, риболовни и ловни туризам имају највећу перспективу.

Кључне ријечи: Крупа на Врбасу, туризам, природни туристички мотиви, антропогени туристички мотиви.

Abstract: Banjaluka city, considered a trade and administrative centre of Republika Srpska, has no evermuch weekend resort. Krupa on the river Vrbas is such a weekend resort. The basic prerequisite condition for this area development includes a great number of natural and anthropogenic motives as well as a favorable traffic and touristic location. Excursion and recreation tourist trade as well as fishing and hunting ones have first-rate prospects.

Key words: Krupa on the river Vrbas, tourist trade, natural tourist motives, anthropogenic tourist motives.

Увод

Развоју туристичке привреде многе земље, регије и градови посвећују велику пажњу. На бази природних и антропогених потенцијала може се успјешно формирати туристичка понуда. Обзиром на све већу потребу човјека за одласком у природу, излетом и садржајном рекреацијом, посебна пажња би се требала поклањати развоју туризма, прије свега на рубним подручјима великих урбаних и привредних центара.

* Мр Игор Зекановић, виши асистент, Природно-математички факултет, Бања Лука.

Град Бањалука, као административни, културни, научни, привредни сваки други центар Републике Српске, оскудна је по броју излетишта, који б њеним грађанима пружили неопходне услове за све потребнијим одмором : рекреацијом.

Једна од таквих излетничких дестинација је свакако Крупа на Врбасу. Велики број природних и антропогених туристичких мотива, повољан саобраћајно-туристички положај у односу на Бањалуку и транзитни туристички путни правац кроз кањон ријеке Врбас према Јадранском мору, чине основне предуслове и претпоставке за бржи развој туризма на овим просторима.

1. Туристичко-географски положај

Насеље Крупа на Врбасу смјештено је у композитној долини Врбаса, тачније у Крупској котлини, 25 km јужно од Бањалуке. Са истока је омеђена планином Осмачом (949 m. n. v.) и Тисовцем (1.173 m. n. v.); са западне стране планином Мањачом (1.236 m. n. v.), са сјевера Звечајском клисуром (Тијесно) и са југа је опасана Бочачким кањоном (Бочачке стијене).

Главну путну комуникацију чини магистрални пут Бањалука-Јајце, дуг 72 km и регионални пут Бањалука-Чајавица. Од аеродрома Маховљани, Крупа на Врбасу је удаљена око 50 km. Вриједи истаћи да је овај простор имао велики саобраћајни значај у прошлости. Наиме, кроз Крупу је водила римска цеста, која је повезивала Salonu (Солин) и Servitium (Градишку).

У ширем смислу, Крупа на Врбасу обухвата простор некадашње општине Крупа на Врбасу, односно јужни дио Града Бањалука. Овај простор је обухватао око 450 km² или 37,5 % територије садашњег Града Бањалука.

2. Туристичко-географске карактеристике

Туристичко-географске карактеристике овог простора одликује разноврсност туристичких мотива. "Туристичким мотивима називамо атрактивне појаве и предмете у природи и друштву. Туристички мотиви су основни подстицаји кретања у којима се реализују културне и рекреативне потребе"(3, 58). Према генези, мотиве можемо подијелити на: природне и антропогене.

2.1. Природни туристички мотиви

Природни туристички мотиви су настали изван утицаја човјекове воље, жеље и моћи. Настали су радом природних сила: ендогених и егзогених, тј. њиховим посредним и непосредним дјеловањем.

2.1.1. Рельефне карактеристике

Простор некадашње општине Крупа на Врбасу карактеришу слиједеће рельефне карактеристике. "Процењује се да је:

- на надморској висини до 500m 30% површине

- на надморској висини од 500 до 1000 м	60% површине
- на надморској висини преко 1000 м	10% површине подручја" (1,45).

Дакле, на овом простору доминира планински рељеф и његова рекреативна својства првенствено се огледају у утицају на климатске карактеристике, а преко климе, рељеф утиче на хидрографију и вегетацију.

Са геолошког и геоморфолошког аспекта, рељеф ширег подручја Крупе на Врбасу је производ првенствено литолошког састава стијенских маса, тектонских покрета, хидрографских и хидрологских процеса. Ови покрети и процеси утицали су на формирање неколико доминантних елемената у рељефу, а то су:

1. Кањон Врбаса,
2. Крулска раван и
3. Планинско подручје.

Тектонски покрети, флувијална ерозија и акумулација створили су кањон Врбаса (Тијесно, Бочачке стијене), који је значајан туристички мотив овог краја. Стране кањона су готово вертикалне, а њихова ширина често није већа од ширине корита, док се дубина креће од 200 до 700 метара. Присуство сужења и брзака, који су ерозивног и акумулативног поријекла, још више појачавају туристичку атрактивност кањона, те се кањон може туристички искористити у смислу разгледања и активирања мотива друге врсте.

Крулска раван је настала тектонским покретима у неогену (miocen). Првобитно је била формирана око ушћа ријеке Крупе у Врбас. Касније је прошириена и заравњена ријечном акумулацијом.

Планинско подручје Крупе на Врбасу са туристичког аспекта карактерише рекреативни значај, којег употребљавају антропогени мотиви: физиономија и функција сеоских насеља, те културна обиљежја српског народа. Према надморској висини: Мањача (1.263 м. н. в.), Чемерница (1.339 м. н. в.), Тисовац (1.173 м. н. в.) припадају средњим планинама (1.000 – 2.000 м. н. в.), док Осмача (949 м. н. в.), према овој подјели спада у ниске планине. Ове планине се налазе у близини Бањалуке, великог урбаног и привредног центра, те овако повољан географски положај даје овим планинама још већи туристички значај и атрактивност. На овим планинама постоје изванредни услови за развој ловног туризма, који је на овим просторима донекле и афирмисан отварањем ловишта Осмача-Тисовац и Рекавице-Мањача. Велики број извора и врела, који су посебан мотив у туристичком активирању пејсажа, затим експозиција и нагиб терена, отварају могућности развоју излетничког туризма.

Ови простори су састављени од кречњачких стијена, које карактерише посебна морфолошка разноврсност (крашки рељеф). Облици овог рељефа посебно атрактивни са туристичког аспекта су: пећине и јаме. Присуство ових подземних крашких облика, отвара могућности развоја спелео-туризма. Пећине спадају међу најатрактивније туристичке куриозитете у рељефу. За разлику од пећина, чији су канали мање или више нагнути, јаме су вертикалних канала и неподесне су за туристичку понуду. Међутим, за спелеотуризам јаме су од велике важности и значаја. Бројне су пећине и јаме на подручју некадашње општине Крупа на Врбасу.

Навешћемо само неке:

а) *Пећине:*

1. Стрикина пећина – Крупа на Врбасу – дужине 36 метара,
2. Бадњица – Прњавор – Крупа на Врбасу – дуга 21,5 метара,
3. Леденица – Агино Село – дуга 82 и дубока 22 метра,
4. Мачкића пећина – Доње Ратково – Ситница – дуга 218 метара,
5. Мачкића стијена – Ратково – Ситница – дужине 68 и дубине 8 метара.

б) *Јаме:*

1. Звркине јаме – Гајићи – Крмине – дуга 32 метра,
2. Двогрлица – В. Међугорје – Крмине – дубока 50 и широка 30 метара,
3. Јама на Таванку – Раџуне – Крупа на Врбасу – 71 м дубине и 34 метра дужине,
4. Осоја – Хан Кола – дубока 14 метара.

Претпоставља се да је на овом простору неоткривен још увијек велики број јама и пећина, што још више мотивише развој спелео-туризма. До сада откризвани локалитети немају туристичку вриједност, јер нема организоване посјете овим потенцијалним туристичким локалитетима. Међутим, за спелеологе ове пећине и јаме су необично интересантне. Атрактивност њиховог истраживања представља чињеница да су на назначеним локалитетима могући трагови људских станишта из палеолита и неолита. До сада на овим локалитетима нису извршена археолошка истраживања, те о овим траговима не можемо ништа конкретније, одређеније и прецизније рећи.

Вриједи истаћи да хидролошко-туристичку вриједност карстног простора Змијања употпуњује ријека Понор. Она извире испод планине Димитор, а понира на јужном ободу Подрашничког поља, подно планине Мањаче. Након понирања појављује се поново у Крупи на Врбасу и, под именом Крупа, улијева се у Врбас.

2.1.2. Климатске карактеристике

Бањалучко подручје, којем припада и Крупа на Врбасу, има карактеристике умјерео-континенталне климе. С обзиром на склоп рељефа, надморску висину, врсту тла, вегетацију, може се рећи да унутар овог климатског подручја постоје и одређене климатске различитости. Као производ таквих климатских разлика постоји неколико микроклиматова. Уочљиви су: микроклимат града Бањалуке, микроклимат непосредно уз ријеку Врбас и микроклимат планинског подручја.

Простор некадашње општине Крупа на Врбасу карактеришу два микроклимата: микроклимат уз ријеку Врбас и планински микроклимат. Значај микроклиме овог простора за развој и унапређење туризма управо се заснива на компаративним предностима у односу на микроклиму градског (урбанизованог) подручја Бањалуке, која је под утицајем разних загађивача.

Микроклимат уз ријеку Врбас је посебнобитан са аспекта излетничког туризма. Љети се, струјањем ваздуха долином Врбаса и његовом воденом површином, снижавају температуре ваздуха што пружа могућност пријатног боравка на обалама ријеке.

За планински микроклимат је својствено да висина утиче на опадање температуре ваздуха. На сваких 100 м висине (вертикални термички градијент), температура на планинама просјечно опада за 0,5°C. Планинама су својствена мања годишња колебања температуре у односу на равнице. Зато су љети у планинском рељефу Крупе на Врбасу температуре осјетно снижене, што овом поднебљу даје карактер свежине и пријатност боравка. У зимском периоду, примјетне су температурне инверзије, када температура с висином не опада већ расте. "У медицинском погледу за планински климат је најзначајније да се са опадањем ваздушног притиска смањују и количине кисеоника и да почев од 600 до 1. 000 метара надморске висине, прашина и микроби скоро ишчезавају. Планински климат у целини делује стимулативно, појачавајући отпорност човечијег организма" (3,75).

Изnad урбаног простора Града Бањалука ваздух је вишеструког деградиран, повећањем чврстих честица – аеросоли, радиоактивних честица и гасова. Замагљена атмосфера, смањена инсолација, повишена средња годишња температура ваздуха, повећане падавине, смањене брзине вјетрова, основне су одлике климе града Бањалуке у односу на климу ширег региона. Такво стање урбаном становништву намеће потребу за што чешћим и дужим рекреативним боравцима у природи, изван градске средине, његове гужве и вреве. За одмор и рекреацију урбаног човјека предјели Крупе на Врбасу представљају идеална и најатрактивнија мјesta.

2.1.3. Хидролошке карактеристике и туризам

Посматрано у целини подручје некадашње општине Крупа на Врбасу има необично развијену хидрографску мрежу. На овом подручју, где се срећу кречњачко-доломитске водопропусне и шкриљаве водонепропусне основе, јављају се бројни извори и врела.

Најзначајнији водотоци и хидрографски мотиви на овом простору су ријеке Врбас и Крупа. Сви остали водотоци су мањег значаја, вриједности и атрактивности.

Лијеве притоке Врбаса су: Крупа и Рекавица. Десна притока је поток Швракава. Узводно на десној обали Врбаса до Бочца нема значајнијих водотока, осим мањих сезонских потока, често бујичног карактера.

За туристичку валоризацију са хидролошког аспекта врло је битан квалитет воде. "Према квалитету, површинске копнене воде се деле на 4 класе:

1. класа – чисте воде погодне за пиће;
2. класа – воде погодне за купање и спортиве на води, а уз извјесне интервенције за пиће;
3. класа – воде јаче загађене бактеријама, погодне за наводњавање и индустрију.
4. класа – воде загађене преко дозвољених граница у хемијском, физичком и бактериолошком смислу" (2, 29).

Ријека Крупа извире око 3 km узводно од насеља Крупа. "Сливно подручје изворишта је величине 148 km², а захвати подручје планине Мањаче"(1, 111). Квалитет воде узводно од насеља је прве класе, а колико је читав водоток

чист најувјерљивије говори податак да је она читавом дужином тока проглашена мријестилишним ревиром поточне пастрмке.

Квалитет воде Врбаса код Крупе на Врбасу је 2. класе, дакле, погодан је за купање и спортуване на води.

Атрактивност ријека на овом подручју не заснива се толико на могућности купања, мада за то, према квалитету воде, нема никаквих препрека и опасности по људско здравље. Ове ријеке не користе се доволно за купање из разлога што оне спадају у брдско-планинске ријеке, које имају ниске температуре воде (љети до 17 °C), што не представља угодне и пријатне услове за купање. Зато је туристички значај ових ријека првенствено у куриозитетним хидролошким појавама – слаповима на Крупи, бројним брзацима на Врбасу и слично. Добар квалитет воде, употребљен пејсажним мотивима битан је предуслов за убрзани развој спорта на води – рафтинг, вожња кајaka и кануа,... На водотоцима са оваквим квалитетом и особинама воде велики значај има и спортски риболов, особито на ријекама у којима живе рибе из породице Salmonidea – пастрмке, липљен, младица и друге.

Имајући на уму ове наводе, ријеке Врбас и Крупа са својим хидрографским особинама и својствима, требали би заузети значајно место у туристичкој понуди. Туристички значај ових ријека је још већи, ако се узме у обзир чињеница да је у савременом свијету све мање чистих и незагађених водених токова и површина.

2.1.4. Биогеографске карактеристике и туризам

Поред филтерске улоге, у односу на хемијски састав и квалитет ваздуха, вегетација знатно подстиче смањење броја бактерија и штетних честица у ваздуху. Биљни свијет има корисно дејство на људско здравље, јер битно повећава имунитет организма. Вегетација има велику улогу у стварању чисте и здраве средине, погодне за одмор и рекреацију туриста.

Шумска вегетација на овим просторима представљена је мјешовитим растињем букве, храста и граба. Естетски изглед шума условљен је њиховим саставом, вертикалном рашиљањеношћу (старост шуме), густином, обликом стабла и слично. На њене естетске карактеристике утиче и начин њиховог одржавања. Зато би требало посветити посебну пажњу планској сјечи шуме, јер обешумљене површине и девастиране шуме осјетно умањују естетска својства географског пејсажа Крупе на Врбасу.

Значај животињског свијета за развој туризма ових простора је од не пројењиве вриједности и великог значаја. Према врстама поједине животиње би се могле различито користити у туристичке сврхе, односно имати различиту туристичку намјену. Једне су врсте капитални и ријетки примјери који атрактивни за посматрање, друге за лов, треће за спровођање посебних јела, која би постала посебна обиљежја и препознатљив мотив овог пространства.

Присуство поједињих животињских врста у географском пејсажу може знатно повећати његову укупну естетску вриједност и учинити га атрактивнијим. Основна веза између копнене фауне и туризма успоставља се баш развојем и афирмацијом ловног туризма. Простори бивше општине Крупа на

Врбасу издашни су по заступљености животињских врста. Међу њима је присутна заштићена и незаштићена дивљач: медвјед, вук, лисица, срнећа дивљач, дивља свиња, зец, фазан, јазавац и друге врсте. Водотоци су познати по богатству, разноврсности и природном прирасту рибљег фонда. Младица, поточна и калифорнијска пастрмка, липљен и друге значајне врсте риба битних за спортски риболов и риболовни туризам, присутне су у водотоцима ових простора.

Ово су значајне претпоставке, битни предуслови и чиниоци за бржи и успјешнији развој ловног и риболовног туризма и његово увођење у туристичку понуду ових простора.

2.2. Антропогени туристички мотиви

Афирмација антропогених туристичких мотива Крупе на Врбасу зависи првенствено од културно-историјског наслеђа, односно од свеукупне духовне и материјалне културе становништва.

Трагови из неолита, римске цивилизације, средњевјековне босанске државе, те култура, фолклор и традиција становништва, овом подручју дају посебну туристичку атрактивност.

2.2.1. Етнографски мотиви

Етнографски мотиви Крупе на Врбасу и њеног ширег подручја производ су духовне и материјалне културе српског становништва. У домен материјалне културе спадају: народна ношња, производи занатске и кућне радиности и национална кухиња.

Народна ношња ових простора припада динарском типу. Специфичан тамни колорит везених украса на платненим дијеловима чине јединственом, не само у Републици Српској, него и у српским земљама уопште. За ове просторе, карактеристичне су дviјe врste народних ношњи. Преовладава змијањска народна ношња, а поред ње заступљена је и ношња бањалучке врховине. Код змијањске ношње запажају се мање разлике у одјевању међу становницима поједињих насеља. Те разлике огледају се у начину ношења поједињих одјевних предмета, дужини и ширини хаљетка, богатству веза и слично. Примјетно је да у змијањској ношњи постоје одређене специфичности чисто локалног карактера.

"Платнени дијелови женске и мушки ношње, женска и мушка кошуља, мушки гаће и марама, израђени су од кудељног и ланеног веза. У мушки ношњи од вунених дијелова носе се чарапе, шалваре, зубун, појас и шал, те као искључиво зимски назувци, чаклире и аљина, односно гуњ. У женској ношњи, пак, вунени одјевни предмети су: зубун, предња и задња прегача, тканица, чарапе, те аљина, односно гуњ" (4, 5).

Ношња бањалучке врховине захватала је простор од ријеке Угар на југу, ријеке Врбас на западу, околине града Бањалуке на сјеверу и Котор Вароша на истоку. "Дјевојке су носиле – рубину -, прегачу, тканицу, зубун, фес, капу, чарапе, приглавке и опанке. Кошуље се израђују од лана, конопље и предњог вуненог конца. Начин украшавања ових кошуља између осталог чини

особеност ове ношње, као прелазног варијатета између имљанске и змијајске ношње" (5,155,156).

"Стара мушка ношња састојала се од рубине, гаћа, појаса, зубуна, кожуха, хальине, шалвара, чарапа са приглавцима и феса са крметом" (5, 163).

Поред народне ношње, производи занатске и кућне радиности, који представљају кућни инвентар имају своју антропогену вриједност. Кућни инвентар домаћинства овог простора чинили су предмети једноставних облика и грубе израде. Основу чине земљано, метално и дрвено посуђе за припремање и сервирање јела, дрвено посуђе за воду, троножац, сопра, кадањ, постельни текстил, ковчег, бешика и друго. Развијен смисао за умјетничко стваралаштво становништва запажа се на појединим дрвеним предметима какви су: гусле, преслице, пастирске чаше и други.

Производи кућне и домаће радиности представљају антропогену вриједност овог краја и дио историје и културе српског народа са ових простора. Они су значајан извор идеја за израду сувенира, који су само један од могућих начина туристичке презентације.

Не треба занемарити ни националну кухињу као битан сегмент наслијеђају народа неког краја. Она је један од неизоставних видова туристичке понуде сваке земље. Национална кухиња је један од мотива који ће подстаки туристе да посјете ове просторе.

Духовну културу чине: фолклор, обичаји и предања. Крупа на Врбасу и њено шире подручје, као рубна област Змијања, има све његове фолклорне одлике. Фолклор Змијања има важну улогу, не само у туристичкој понуди регије Бањалука, већ и у понуди Републике Српске. Наравно, сама конфигурација краја условила је извјесне специфичности и унијела одређена обиљежја у начин живота и обичаје народа овог поднебља, који је упркос свим недаћама које су га пратиле кроз историју сачувао своје национално име, достојанство, обиљежје и обичаје. "Према карактеристикама обичаји Змијањаца припадају српским динарским обичајима, а у најтешњој су вези са обичајима српског становништва западне и југозападне Босне. Међу годишњим обичајима, уз обичаје о крсном имену, Бадњем дану, Божићу, црквеној слави, посебно се истиче сеоска слава тзв. масла, колективни сеоски обичај земљорадничког карактера посвећен обезбеђењу добрих приносова" (4,6).

Коришћење етнографских мотива у развој туристичке привреде на овим просторима у знатној мјери зависиће и од начина њиховог презентовања, зашто је потребно располагати одговарајућим знањем и културним умијећем. Туристички мотиви етнографског карактера имају највећи ефекат ако се комплексно користе у комбинацији с другим антропогеним туристичким мотивима.

2.2.2. Умјетнички мотиви

Групу умјетничких мотива чине: археолошка налазишта, архитектонски објекти, објекти материјалне културе и слично. Они претежно имају историјски значај.

Најстарија археолошка налазишта су градине које потичу из неолита. ИМАЛЕ су двије основне функције: за становање и одбрамбену функцију, због чега су биле лоциране на мјестима одакле је био добар поглед на околину.

Досад су градине откривене у Пехуљама, Стрикама и Рацунама. У којој ће се мјери ова археолошка налазишта искористити у туристичке сврхе, зависи првенствено од њихове историјске вриједности, коју археолози још увијек нису утврдили, као и што нису уређени приступи овим налазиштима што би омогућило лакшу посјету.

Древну римску цивилизацију на овим просторима представљају остаци утврде (рефуги) у Рацунама. Утврђење је кориштено у одбрамбене сврхе, било је јака утврда за одбрану римског пута.

Највише умјетничких мотива везано је за средњи вијек. То се првенствено односи на средњевјековне градове (Гребен град, Звечај, Бочац), манастир Крупу (Црква Светог Илије), цркве брвнаре (у Товиловићима и Хан Колима) и стећке.

Као посебан туристички мотив треба истаћи воденице на ријеци Крупи.

Средњевјековни градови у долини Врбаса су најчешће подизани тамо где су већ постојале праисторијске градине и касноантички рефугији. Остаци ових утврда имају своју историјску и туристичку вриједност. Они су вриједни споменици средњевјековне културе и цивилизације. "Остављени већ вијесковима на милост и немилост кише, вјетра, вегетације и понајвише људи, они полако, камен по камен, нестају са лица земље" (6,5).

Археолошка ископавања и рестаурациони радови на овим локалитетима још нису извршени, те ови умјетнички мотиви још нису довољно истражени и немају основне услове за туристичку посјету.

Црква Светог Илије се налази изнад насеља Крупа на Врбасу. У њеној непосредној близини налазе се трагови ранијих цивилизација. Црква је смјештена у самој некрополи са стећцима и заузима читав јужни дио порте. О цркви се мало зна. Закључци о датовању, ктиторству и уопште историјска и умјетничка валоризација нису довољни. Писани извори из периода прије пада средњевјековне босанске краљевине под турску окупацију су ријетки, а остаци материјалне културе непоузданi. Предања о постанку цркве у Крупи везују се и за имена Немање и његовог оца. За период од пада Јајачке бановине па до обнове цркве 1889. године о њој има веома мало вијести и писаних трагова. Црква је реновирана 1889. године, а њену обнову је извршио митрополит Сава Косановић, који је уз западни зид дозидао звоник. Само пола вијека касније црква доживљава нова страдања и скрнављења – бива спаљена од усташа. Поново је реновирана тек шездесетих година прошлог вијека. Вриједи истаћи да је црква "једнообразна базиликална грађевина изразите лонгитудиналности, са правоугаоним светиштем, које је у обнови из 1889. године претворено у полуокружну апсиду. Дужином око 24 метра и ширином од 12 метара црква у Крупи на Врбасу уврштава се у најмасовнија сакрална здања на ширем простору" (7, 65).

Цркве брвнаре подигнуте су средином 18. вијека. Легенде везане за њихово подизање изузетно су занимљиве, а односе се на приче о прелијетању цркве с једног мјеста на друго. Ова легенда је везана за цркву брвнару у Крупи (Товиловићима). Црква у Товиловићима, смјештена недалеко од великог средњевјековног храма Светог Илије свједочанство је прогона православља из монументалних и раскошних здања. У цркви се својим раскошем и љепотом истиче икона из раног 19. вијека – Сабор Арханђела са Христовим

ликом. Посебну умјетничку вриједност представљају царске двери и престоне иконе. У цркви брвнари у Хан Колима "занимљива је грчка сигнатуре уз лик апостола Петра на царским дверима" (7, 95). И за ову цркву везана је легенда о њеном прелијетању с једног мјesta на друго.

Цркве на простору некадашње општине Крупа на Врбасу увјерљиви и вјеродостојни су свједоци о развијеном црквеном градитељству и вишевјековном животу Срба на овим просторима. За ову врсту историјских и умјетничких мотива постоји изузетна заинтересованост туриста. Међутим, ови туристички мотиви, због различитих организацијских слабости, још увијек нису укључени у туристичку понуду и нису адекватно валоризовани.

Стећци потичу из касног средњег вијека. Код цркве Светог Илије истиче се стећак украшен астралним знацима (Сунце, Мјесец, крст). Осим овог локалитета, стећци постоје и на локалитетима врела Салаковица и Беговац. Постојало је још неколико локалитета, али их је становништво уништило користећи њихов материјал у грађевинске сврхе.

2.2.3. Пејзажни мотиви

Како се сви антропогени туристички мотиви јављају у конкретном географском простору, они се на најразноврсније начине преплићу са елементима природне средине, стварајући тако пејзажне мотиве.

Пејзажни мотиви су комплексни туристички мотиви састављени од природних и антропогених елемената. Јединство природних и антропогених туристичких мотива овим просторима даје посебну и необично занимљиву туристичку атрактивност и вриједност. Најатрактивнији мотив пејзажног типа представљају воденице на ријеци Крупи. У њима је склад природних и антропогених мотива најизраженији.

3. Могућности развоја поједињих облика туризма на подручју Крупе на Врбасу

Прије свега, облици туризма зависе од рекреативних и културних потреба, тако да основну подјelu туризма можемо извршити на рекреативни и културни.

3.1. Рекреативни облици туризма

Облици рекреативног туризма који имају услове за афирмацију на простору Крупе на Врбасу су:

- излетничко-рекреативни туризам,
- ловни туризам,
- риболовни туризам и
- спелео-туризам.

3.1.1. Излетничко-рекреативни туризам

Излетничко-рекреативни туризам је специфичан рекреативни вид турizма, који се развија у ширим гравитационим сферама великих градова. Проистекао је из потребе градског човјека да се удаљи из загађеног града и рекреацијом поврати здравље. Овај вид туризма везан је за излетишта са очуваним квалитетом природе. Каква ће бити туристичка атрактивност излетишта зависи од рекреативне вриједности природне средине и саобраћајне повезаности излетишта са урбаним центром.

Квалитет природе (чист ваздух, ријеке, планине, разноврстан биљни и животињски свијет), близина и добра саобраћајна повезаност са Бањалуком, пружа ширем подручју Крупе на Врбасу повољне услове за развој излетничко-рекреативног туризма.

Изградњом излетишта уз Врбас, аматерских (рекреативних) скијашких стаза на Мањачи, Чемерници или Тисовцу, уређењем излетишта, овај дио градског подручја може постати један од најатрактивнијих излетничких дестинација. Наравно, треба водити рачуна да се изградњом излетишта и пратећих објекта (паркинга, игралишта, кампова) не ремете пејзажни мотиви овог краја.

3.1.2. Ловни туризам

На подручју бивше општине Крупа на Врбасу налазе се два ловишта: Рекавице-Мањача и Осмача-Тисовац. "Ловиште Рекавице-Мањача има површину од 29. 930 хектара. Поред незаштићене дивљачи (вук, лисица, јазавац, твор, куна, дивља свиња, пернате штеточине) има заштићену срнећу и фазанску дивљач. Ловиште Осмача-Тисовац има површину од 14. 217 хектара" (8, 56). Поред разноврсне заштићене и незаштићене дивљачи, као и у ловишту Рекавице-Мањача, ово ловиште је богатије медвједом. У ловишту је формиран резерват у којем је забрањен лов на заштићену дивљач и који треба постати извор подмлатка за остале сусједне ревире. Разноврсност дивљачи у овим ловиштима даје основу за бржи развој ловног туризма, нарочито ако се узме у обзир да ловни ресурси нису улазили у туристичку понуду Крупе на Врбасу. Поред домаћих ловаца, за лов ће сигурно бити заинтересовани и ловци сусједних земаља, али и земаља централне и западне Европе.

Од ловног туризма овај крај би имао вишеструку корист. Поред туристичке афирмације ових простора, од ловног туризма би се могла остварити значајна финансијска добит. То истичем из разлога што је познато да да трофеји медвједа, дивље свиње, вука у ловном туризму имају високу цијену.

3.1.3. Риболовни туризам

Значајан природни ресурс, који на овом простору није доволјно искориштен у туристичке сврхе је богат и разноврstan рибљи фонд ријеке Врбас. На овом риболовном подручју од квалитетних врста риба ловљена је младица, поточна и калифорнијска пастрмка, липљен, као и неке мање значајне рибље врсте у спортском риболову. Нису ријетки ни капитални примјерци

риба, нарочито младице и пастрмке, по којима је овај дио тока ријеке Врбас био један од најатрактивнијих на просторима бивше Југославије.

Поред рибогојилишних капацитета на хидрографском подручју Крупе на Врбасу требало би изградити и мријестилишне објекте. Тако би се највише калифорнијском и поточном пастрмком из ових објеката пориблjavали природни токови.

У планинским предјелима постоје природне претпоставке за развој спелео-туризма. Велики број пећина и јама солидна су основа за развој овог вида рекреативног туризма.

Планински туризам на овом простору нема већу перспективу. Прије свега мислим на алпске и нордијске спортове (алпско скијање, скијашко трчање, скијашки скокови и друго). "Навешћемо минималне услове које треба да испуни један терен за алпско скијање. То су: 1. минимална надморска висина од 1. 000 м (осојна страна) до 1. 500 (присојна страна), 2. минимална дужина трајања снежног покривача 90 дана, 3. одсуство шуме, одсека и других препрека, 4. минимална висинска разлика 200 м, 5. нагиб терена 20-45%, 6. површина смучарске територије 500 хектара" (2. 13).

Један од основних проблема су климатске прилике, јер је на овом простору дана са снијежним покривачем у просјеку само 58. Сљедећи је финансијски проблем. Планински туризам захтијева изградњу чврстих и квалитетних услужних објеката, жичара и ски лифтова, што је веома скupo инвестиционо улагање. Проблем представља и туристичка неедукованост становништва ових простора. Микроклиматске карактеристике обзиром на надморску висину, иако је већина терена испод 1. 000 м надморске висине нису условљавајући ни ограничавајући фактор.

Могућа је изградња скијалишта и санкалишта мањих капацитета у склопу целокупне излетничко-рекреативне понуде простора.

3.2. Културни облици туризма

Културни облици туризма који имају услове за развој били би:

- излетнички културни туризам и
- сеоски туризам.

Излетнички културни туризам се заснива на кратким туристичким обиласцима појединих антропогених објеката. Овај вид туризма подразумијева посјету археолошким локалитетима, манастирима, утврђењима, културно-умјетничким манифестацијама. На основу бројних антропогених туристичких мотива ширег подручја Крупе на Врбасу, овај вид туризма има изразито повољне услове за афирмацију и развој.

Као дио излетничког културног туризма издава се етно-туризам, обзиром да су на простору Змијања сачувани бројни објекти, читаве цјелине најодне архитектуре, са свим попратним садржајима. Упознавање начина живота, обичаја, народних рукотворина, народне ношње, кулинарских специјалитета и слично, може бити значајан мотив масовнијих туристичких кретања у ове крајеве.

Етно и друге културне вриједности, заједно с природним и антропогеним мотивима, дају могућност за развој сеоског туризма. "У развијеним земљама,

сеоски туризам се најчешће третира у два јасно издвојена вида: као социјални (са низом цијенама, блажим критеријумима у погледу стандарда, квалитета и садржаја понуде) и као комерцијални (скупљи, са вишом стандардом и садржајном понудом)" (9, 291).

Имајући у виду назначени навод на овим просторима би се могло говорити само о афирмацији социјалног сеоског туризма, јер је то туризам без великих инвестиција и са приступачним цијенама услуга, што је битан предуслов с обзиром на свеукупну економску ситуацију и прије свега финансијске могућности становника Бањалуке.

4. Закључна разматрања

Близина Бањалуке и добра саобраћајна повезаност јесу основни услови валоризације туристичко-географских мотива овог простора. Богато културно-историјско наслеђе и бројне природне вриједности пружају солидну основу за развој и афирмацију туризма.

Права је ријектост да на малом простору, какав је простор Крупе на Врбасу – 450 km², има толико природних и антропогених туристичких мотива. Њихов склад и јединство стварају предивне мотиве пејзажног типа.

Када говорим о развоју туризма на простору бивше општине Крупа на Врбасу првенствено мислим на излетничко-рекреативни, риболовни и ловни туризам. Ови видови туризма имају највећу перспективу.

Не треба се заносити комерцијалним туризмом, који захтијева велика финансијска улагања и изградњу луксузних туристичких објеката. Крупа на Врбасу и њено шире подручје, уз врло мала улагања, може постати једно од најљепших и најатрактивнијих излетишта Бањалучана.

Дакле, развојем поједињих облика и типова туризма, смањио би се одлазак становништва с ових простора и омогућило би му се, да преко туристичке привреде, оствари неопходну зараду. С друге стране, грађани Бањалуке би добили излетишта која би им, због погоршаних еколошких услова у граду и разних проблема друге врсте, пружила неопходан одмор и рекреацију. Треба спријечити да се утицај развоја туризма не огледа у свом негативном смислу. Мора се водити рачуна да се изградњом туристичких објеката не угрожавају туристичко-географске вриједности и потенцијали. Неодговорно понашање грађана, тј. неизграђена еколошка свијест, велика је опасност за ове вриједности.

Афирмација туризма на простору бивше општине Крупа на Врбасу у многоме би доприњела развоју туристичке привреде на целокупном простору Бањалучке регије.

Литература и извори

- Група аутора: Програм ревитализације и развоја простора бивше општине Крупа на Врбасу (Крупа око 2000), Универзитет у Бањалуци, Бањалука, 1996.

2. Јован Динић: Туристичка географија, Универзитет у Београду, Економски факултет, Београд, 1993.
3. Живадин Јовичић: Туристичка географија, Научна књига, Београд, 1981.
4. Група аутора: "Змијање", Земаљски музеј БиХ Сарајево, Музеј Босанске крајине Бањалука, Сарајево, 1985.
5. Мирослав Драшкић: Народне ношње сјеверозападне Босне, Музеј Босанске крајине – етнографско одјељење, Бањалука, 1962.
6. Тихомир Ђорђевић: Средњевјековни градови уз Врбас и Сану, Музеј Босанске крајине Бањалука, Бањалука, 1991.
7. Љиљана Шево: Манастири и цркве брвнаре Бањалучке епархије, Библиотека "Баштина", Бањалука, 1996.
8. Група аутора: Програм дугорочног развоја туризма општине Бањалука до 2005. године, ТУЗ БиХ, Сарајево, 1988.
9. Група аутора: Кориштење ресурса; одрживи развој и уређење простора 2, Институт за архитектуру и урбанизам, Београд, 1997.

Igor Zekanović

KRUPA ON THE RIVER VRBAS – TOURISTIC-GEOGRAPHIC MOTIVES

SUMMARY

The basic valorization condition of tourist and geographic motives of Krupa on the river Vrbas include nearness of Banjaluka city as well as suitable traffic connections.

Cultural and historical inheritance as well as numerous natural values represent the basis for tourist trade development and its affirmation.

By developing of some types of tourism, the population going away from this region would be reduced. At the same time, it would be provided people to realize profit by means of tourist trade.